

ПРОЗВІШЧЫ, СУАДНОСНЫЯ З АПЕЛЯТЫВАМІ, ЯКІЯ ЎКАЗВАЮЦЬ НА ЗАНЯТКІ, РОД ДЗЕЙНАСЦІ ЧАЛАВЕКА

К.А. Зайцава
Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава

Прозвішча з даўніх часоў было галоўным ідэнтыфікатарам асобы ў грамадстве, з'яўляючыся паказчыкам прыналежнасці чалавека да таго ці іншага роду, своеасаблівым “гербам сям’і”. Кожнае прозвішчнае іменаванне заключае ў сабе экстралінгвістычную інфармацыю пра жыццё чалавека, яго заняткі, культуру, рэлігію. *Актуальным* бачыцца вывучэнне лакальных прозвішчных сістэм, з якіх складаецца агульная карціна станаўлення і развіцця беларускіх прозвішчаў.

Мэта працы – вызначыць рэгіянальныя асаблівасці прозвішчных антрапонімаў, суадносных з прафесійнай лексікай.

Матэрыялы і метады. У якасці матэрыялу для аналізу былі абраны прозвішчы сямі найбольш буйных населеных пунктаў Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці: аг. Астроўна, аг. Бачэйкава, г.п. Бешанковічы, аг. Верхняе Крывіна, аг. Дразды, аг. Свяча і аг. Ула. У ходзе аналізу фактычнага матэрыялу выкарыстоўваліся метады лінгвістычнага апісання, параўнальна-супастаўляльны, элементы статыстычнага.

Вынікі і іх абмеркаванне. Прозвішчны кангламерат Бешанковіцкага раёна даволі разнастайны і прадстаўлены ўсімі прозвішчнымі тыпамі.

Даследаванні рэгіянальных прозвішчаў варта разглядаць праз полевы падыход (Г. Іпсан, А.В. Супранская, В.І. Супрун, Д.Б. Лугавы). Ядро семантычнага поля складаюць апапелятыўныя прозвішчы, утвораныя шляхам трансанімізацыі былых мянушак, што ўзніклі ад апелятываў, якія:

- характарызуюць чалавека ў фізічным і псіхічным стане (60% ад агульнай колькасці адзінак);
- указваюць на заняткі, прафесію, сацыяльны стан (29%);
- называюць асоб па этнічнай і нацыянальнай прыналежнасці (5%);
- адлюстроўваюць сямейны стан, абставіны з’яўлення дзіцяці ў сям’і і адносіны да яго бацькоў (5%);
- адлюстроўваюць асаблівасці з’яўлення чалавека ў населеным пункце (1%)

У дадзенай працы аналізуецца група прозвішчаў, матываваных назвамі прафесій чалавека. І.А. Каралёва адзначае, што прозвішчы, якія ўказваюць на назву прафесіі або занятка, сустракаюцца ўжо ў першых з захаваных Смаленскіх граматах: “*Тригоръ Н(н)аместъникъ, Луко О(о)колоници, Теренътеи Т(т)аможникъ* Ветхът («старший» по возрасту и должности) (1284г.)” [1; 22]. Аднак частотнасць бытавання антрапонімаў, якія называюць прафесію чалавека, у старажытнарускіх помніках у цэлым невялікая. Найбольшае пашырэнне яны атрымліваюць пазней ў сярэдніх слаях грамадства – у купцоў і рамеснікаў. Але ў рэдкіх выпадках ужо ў пачатку XVI ст. прозвішчы па назвах прафесіі атрымлівалі і прадстаўнікі дваранства [3; 92].

У ходзе аналізу выяўлена, што прозвішчы, утвораныя ад апелятываў, якія абазначаюць назву прафесій чалавека, могуць захоўваць інфармацыю пра наступныя заняткі:

- промысел, рамяство: *Алейнік, Бондараў, Вінакураў, Ганчараў, Кавалёў, Кузняцоў, Прасулаў* – ад прасул “*салявар*”, *Ткачонак* і інш.
- сельская гаспадарка, жывёлагадоўля: *Аўчыннікаў* (прозвішча таксама шырока распаўсюджана на тэрыторыях Ушацкага, Чашніцкага, Шумілінскага раёнаў [2; 185]), *Васкабойнікаў* (той, хто займаецца выбіваннем воску з вашчыны), *Жаўняронак, Конюхаў, Мельнік*;
- лясніцтва, паляванне, рыбалоўства: *Рыбак, Рыбакоў*;
- гандлярства: *Ганчараў*;
- воінская служба: *Войтаў, Казакоў, Камандзірчык, Матросаў, Рыцараў, Салдаценка, Старавойтаў, Стрэльчанка*;
- сацыяльны стан: *Багач, Беднякоў, Кароль, Князеў, Панкевіч, Прынц, Слуга, Сытаў, Царык*;
- іншыя: *Дворнік, Каморнік, Кухто* ← *кухта, кухцік* “*прыслужнік, вучань повара*”.

Прозвішчы, утвораныя ад назваў прафесій, даюць магчымасць больш дэталёва разгледзець асаблівасці некаторых антрапонімаў. Большую іх колькасць этымалагічна можна лёгка зразумець (*Аўчыннікаў* – ад *аўчынік* ‘гарбар’, *Бондараў*, *Каваленка*), а семантыка некаторых іншых з першага погляду здаецца незразумелай (*Буднік* – ад *буднік* ‘смалакур’, *Кухто* – ад *кухта* ‘кухар’, *Чумакоў* – ад *чумак* ‘ездавы’).

Выяўлена, што група прозвішчаў, суадносных з назвамі прафесій, на даследаванай тэрыторыі найбольшую канцэнтрацыю дасягае ў трох населеных пунктах – аг. Бачэйкава (14%), Дразды (16,9%), Верхняе Крывіна (16,3%).

Заклучэнне. Частотнасць бытавання апаелятыўных прозвішчаў указвае на наяўнасць вузкасפעцыяльных, рэгіянальных промыслаў, што адлюстроўваюць нацыянальна-культурную спецыфіку рэгіёна і ўпісваюцца ў агульную антрапанімную карціну Беларускага Паазер’я.

1. Королева, И.А. Становление русской антропонимической системы: автореф. дис. ... доктора филол. наук / И.А. Королева: 10.02.01. / Московский педагогический государственный университет. – М., 2000. – 36 с.

2. Семьянкова, Г.К. Распаўсюджанасць прозвішчаў, суадносных з апелятывамі, што ўказваюць на заняткі, прафесію, на тэрыторыі розных раёнаў Віцебшчыны / Г.К. Семьянкова // Ценностные ориентации и историческое сознание населения белорусско-российского приграничья [Электронны рэсурс]: материалы междунар. науч.-практ. заочной конференции, Витебск, 2 февраля 2017 г. - Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2017. – С. 185-187 – Рэжым доступу: <https://lib.vsu.by/ispui/handle/123456789/10037>. – Дата доступу: 30.01.21

3. Унбегаун, Б.О. Русские фамилии: пер. с англ. / общ. ред. Б.А. Успенского. – М.: Прогресс, 1989. – 443 с.

ЭТЫМАЛАГІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА БЕЛАРУСКАЙ БУДАЎНІЧАЙ ЛЕКСІКІ

В.Э. Зіманскі

Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

У сучаснай літаратурнай мове, у тым ліку і беларускай, тэрміналагічная лексіка стала неад’емнай часткай лексічнай сістэмы, а яе ўключэнне ў нацыянальныя тлумачальныя і перакладныя слоўнікі (“Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”, “Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы”, “Руска-беларускі слоўнік” сведчыць аб высокай ступені ўзаемадзеяння лексікі агульнаўжывальнай і тэрміналагічнай. Нягледзячы на тое, што сучасная беларуская мова за апошнія дзесяцігоддзі дасягнула высокага ўзроўню развіцця, “стан развітай мовы патрабуе ўнармавання тэрміналогіі, якое, з’яўляючыся істотнай рысай літаратурнай мовы, мае пэўныя агульныя і спецыфічныя для беларускай тэрміналогіі асаблівасці” [1; с. 9]. Такая галіна беларускай нацыянальнай тэрміналогіі, як будаўнічая тэрміналогія, да гэтага моманту ўжо прааналізавана ў гістарычным аспекце [4], з пазіцый марфемнай будовы, з пазіцый функцыянавання ў дыялектнай мове [2]; не меншай увагі, на наш погляд, патрабуе этымалагічны аспект аналізу сучаснай беларускай будаўнічай тэрміналогіі. *Аktуальнасць* тэмы дадзенага дыпломнага даследавання, такім чынам, вызначаецца неабходнасцю ўсебаковага вывучэння будаўнічай лексікі як неад’емнай часткі тэрміналагічнай сістэмы сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Мэта даследавання – вызначэнне генетычных шляхоў фарміравання беларускай будаўнічай лексікі і высвятленне прычын іншамовных запазычванняў.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі тэрміналагічныя адзінкі будаўнічай тэматыкі, выбраныя з Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы. Метады даследавання – апісальны, колькасна-статыстычны, таксанамічны, супастаўляльны.

Вынікі і іх абмеркаванне. Этымалагічная характарыстыка лексем прадугледжвае аналіз іх паходжання: гэта спрадвечныя для мовы лексемны або лексемы, запазычаныя з іншых моў. *Спрадвечна беларуская* лексіка – гэта словы, якія існуюць у беларускай мове спакон вякоў (яны перайшлі з агульнаславянскай ці ўсходнеславянскай моў або ўтварыліся на ўласна беларускім лексічным матэрыяле): *дом, сцяна, мост, жалеза, піла, лом, токар, гара (сарышча), створка, тапор, трысцен, прасценак, габляваць, цясларыць, стальня, цвікарня, цагельня*. Аналіз колькаснай суаднесенасці названых груп спрадвечна беларускай будаўнічай лексікі наступная: 23% складаюць агульнаславянскія лексемны, 45% – агульнаўсходнеславянскія, 32% – уласнабеларускія.

Шматлікую групу будаўнічых тэрмінаў складаюць *запазычаныя* лексемны. Пранікненне ў беларускую мову запазычаных лексем будаўніцтва адбывалася ў цеснай сувязі з працэсамі будаўніцтва на нашых землях: у гэтай сферы вялікую ролю мае тое, з кім супрацоўнічалі